

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

พุทธปรัชญาได้กล่าวถึงเรื่องจิตว่า จิต คือธรรมชาติที่รับรู้อารมณ์ หรือธรรมชาติที่ทำหน้าที่ เห็น ได้ยิน รู้กลิ่น รู้รส รู้สึกรับสัมผัสถูกต้องทางกาย และรู้สึกนึกคิดทางใจ จิตนี้ไม่ว่าจะเกิดแก่สัตว์เดรัจฉาน มนุษย์ เทวดา หรือพรหมก็ตาม ย่อมมีการรู้อารมณ์เป็นลักษณะ เหมือนกันทั้งสิ้นจิต เป็นธรรมชาติชนิดหนึ่งที่มีมองไม่เห็น สัมผัสด้วยกายไม่ได้ ไม่มีรูปร่างสัณฐาน สี สัน วรรณะใดๆ แต่เป็นธรรมชาติที่มีอยู่จริงๆ เป็นปรากฏการณ์ของธรรมชาติฝ่ายนามธรรม ที่เกิดขึ้น ตั้งอยู่ แล้วดับไปอย่างรวดเร็ว โดยอาศัยเหตุอาศัยปัจจัยต่าง ๆ ทำให้เกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไปตามกฎของธรรมชาติ^๑

จิต คือ ธรรมชาติอย่างหนึ่ง ที่มีลักษณะรู้อารมณ์ คือรู้ในอารมณ์ทั้ง ๖ และรู้ตามประตูก็คือทางอายตนะ เช่นเมื่อรูป อันได้แก่กลิ่น แสง มากระทบตา ก็เห็น สัททวะ ได้แก่วoice เสียง มากระทบหูก็ได้ยิน จมูกกระทบกลิ่นก็ได้กลิ่น ลิ้นสัมผัสรสก็รู้รส กายสัมผัส เย็น ร้อน อ่อน แข็ง ก็รู้ว่าได้สัมผัส คือรู้ในลักษณะของเย็น ร้อน อ่อน แข็งนั้น ส่วนทวารที่เรียกกันว่า มโนทวาร คือจิตหรือใจนั้น อารมณ์ที่เกิดขึ้นทางทวารนี้ ก็มีความรู้ถึงถึงการคิดนึกอารมณ์ที่เป็นเรื่องราวต่างๆ มีดีบ้าง ชั่วบ้าง พุดให้ฟังง่ายๆ ก็คือ ได้เห็น ได้ยิน ได้กลิ่น รู้รส รู้สึกระยะ ร้อน อ่อน แข็ง และคิดนึก เหล่านี้เรียกว่า ธรรมชาติรู้ คือ จิต”^๒

จิตเป็นนามธรรมที่ไม่มีตัวตน เป็นเพียงสภาวะ ไม่เป็นวัตถุ เป็นสิ่งที่รับรู้อารมณ์ทั้งปวงแต่งอารมณ์ต่าง ๆ ตามสิ่งที่ได้รับ ทั้งอายตนะภายนอกและภายใน เมื่อจิตเกิดขึ้นย่อมมีอารมณ์ของจิต (เจตสิก) เกิดขึ้นมาประกอบ เพื่อบ่งบอกถึงอาการที่แสดงออกมาว่ามีลักษณะเช่นไร การแสดงออกมากจากกระบวนการของจิตนั้นมีลักษณะเช่นไร จะบ่งบอกถึงลักษณะของจิต เช่น เสร้าหมอง มีความสุข เป็นต้น ทั้งหมดนี้ล้วนเป็นผลมาจากการรับรู้อารมณ์ของจิตทั้งสิ้น

^๑ พระธรรมปิฎก (ป.อ ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสน์ ฉบับประมวลศัพท์, (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖), หน้า ๓๖.

^๒ บุญมี เมธางกูร, ความมหัศจรรย์ของจิต, (กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔.

การเกิดขึ้นของจิตในพุทธปรัชญาเกิดขึ้นเป็นดวง ๆ ในเมื่อมีอารมณ์มากระทบกระทำหน้าที่เสร็จแล้วก็ดับไป แต่แล้วก็เกิดขึ้นอีก เกิดดับสลับกันไปอย่างรวดเร็วจนดูเป็นจิตดวงเดียวอยู่ตลอดเวลา^๓ การเกิดขึ้นของจิต (วิญญาณขันธ์) จะเกิดขึ้นโดยมีเจตสิก (ได้แก่ เวทนาขันธ์ สัญญาขันธ์ สังขารขันธ์) เกิดขึ้นร่วมด้วยเสมอ ลำพังจิตอย่างเดียวไม่สามารถรับรู้หรือนึกคิดอะไรได้เลย จิต เปรียบเสมือนนาฬิกา เจตสิกเปรียบเสมือนชิ้นส่วนและเฟืองจักรต่าง ๆ ที่ทำให้นาฬิกาทำงานได้ จิต และเจตสิกจะแยกจากกันไม่ได้ต้องเกิดร่วมกันอิงอาศัยกัน จิตแต่ละดวงที่เกิดขึ้นจะต้องมีเจตสิก ประกอบปรุงแต่งด้วยเสมอ

จิตในพุทธปรัชญามีแนวคิดที่แตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับกาลเทศะที่จิตจะแสดงความเป็นไป ซึ่งในด้านของความหมายของจิตยังมีความแตกต่างกัน เช่น คำว่า จิต มโน วิญญาณ คำเหล่านี้ล้วนได้ชื่อว่าเป็นไวยากรณ์กัน ทั้งหมดนี้ทำให้เกิดความเข้าใจไปต่าง ๆ กัน มีทั้งเหมือนกันและแตกต่างกันในด้านความเข้าใจ

แนวความคิดเรื่องจิตของวิลเลียม เจมส์ แสดงให้เห็นถึงการปรับปรุงจุดยืนที่ทำให้เราสามารถดำเนินต่อไปได้ ในการกระทำและดำรงชีวิตในวันหนึ่ง ๆ ให้ดูราวกับว่า เราเข้าใจความหมายของชีวิต และเราสามารถขยายเพิ่มเติมความหมายของชีวิตได้ เมื่อเราเผชิญข้อมูลใหม่ และมี การพัฒนาการหยั่งเห็นภายใน (Insight) ของจิตที่สามารถสร้างสรรค์สิ่งต่างๆ ได้อย่างแจ่มแจ้งชัดเจนอยู่ตลอดเวลา^๔

วิลเลียม เจมส์ กล่าวถึงเรื่องจิตว่า จิตเป็นเนื้อสารที่จริงแท้อันซึ่งอยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทางความคิดทั้งปวง แต่ด้วยการใช้หลักการตามแนวประจักษ์นิยม ศึกษาวิเคราะห์จิตตามนัยวิทยาศาสตร์ชีวภาพ และกายภาพ ทำให้เจมส์ยืนยันว่า สิ่งที่เราเรียกว่า “จิต” เป็นเพียงชื่อเรียกประสบการณ์ของมนุษย์อย่างหนึ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงและการเจริญเติบโตเป็นกระบวนการต่อเนื่องคล้ายๆ กับร่างกาย อย่างไรก็ตามในประเด็นนี้ เจมส์มีทัศนะที่แตกต่างจากนักประจักษ์นิยมอยู่บ้าง

เจมส์ ปฏิเสธทฤษฎีที่ว่าจิตหรือประสบการณ์โดยแท้จริงแล้ว ประกอบด้วยเหตุการณ์ที่เป็นกลุ่มก้อน ซึ่งมีความสัมพันธ์กันในภายนอกโดยกฎการสังสรรค์ แต่ช่องว่างและเหตุการณ์ก็เป็นเพียงสิ่งที่จิตคัดเลือกออกมาจากกระบวนการนั้นเท่านั้น

^๓ แสง จันทรงาม, ปรากฏการณ์ทางจิต, (กรุงเทพมหานคร: บรรณาการ, ๒๕๒๔), หน้า ๒.

^๔ นภาเดช กาญจนะ, ปรัชญาชีวิตยุค IMF 2000 : วิถีแห่งอิสรภาพของมนุษย์, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์สร้อยทอง, ๒๕๔๑), หน้า ๔๔.

จิตมิใช่เป็นเสมือนสิ่งที่ว่างเปล่าและเฉื่อยชาอย่างที่เราคิดกัน แต่เป็นสิ่งที่จับใจ และทำหน้าที่คัดเลือก นั่นคือหน้าที่ของจิตคือเจตจำนง มิใช่ความคิดเฉยๆ และถือการกระทำมิใช่เป็นเพียงการรับรู้ เพราะความรู้ที่เกิดจากจิต ต่างก็เป็นเสมือนกระบวนการที่สนองรับใช้วัตถุประสงค์ของชีวิต

การรับรู้มิใช่เป็นการรับรู้สิ่งที่เป็นตัวแทนหรือภาพเหมือน (Copy) แต่เป็นการตอบสนองและการมีปฏิกิริยาต่อสิ่งที่มีความแท้จริง ซึ่งเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตามธรรมดา และเปลี่ยนแปลงเพราะจิตใจด้วย ประการต่อมา เจมส์ ได้กล่าวสรุปถึงลักษณะสามัญที่สำคัญของ ความคิด (จิตทุกรูปแบบ) ไว้ อันควรแก่การศึกษา คือ ความคิดเป็นสิ่งเฉพาะบุคคล เพราะมันเป็นสิ่งที่บุคคลที่คิดเท่านั้น จึงจะรู้สึกหรือรับรู้มันได้ ในความหมายหนึ่งคือความคิดมิใช่เป็นสิ่งที่ทั่วไปหรือเป็นสิ่งที่สมบูรณ์อย่างที่เราจินตนิมิตกัน ทั้งนี้ เนื่องจากความคิดเกิดขึ้นเพื่อสนองวัตถุประสงค์ของปัจเจกบุคคล และเพื่อพิทักษ์จุดมุ่งหมายของมันให้คงอยู่ภายใต้สถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงของชีวิต อีกทั้งเป็นสิ่งที่อยู่ในภาวะเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา มิใช่เป็นสิ่งที่มีลักษณะเป็นตัวตนคงที่ไม่เปลี่ยนแปลงท่ามกลางสิ่งที่เปลี่ยนแปลงทั้งหลาย อีกภาวะหนึ่งของความคิดคือ เป็นกระบวนการต่อเนื่องไม่ขาดสาย และเป็นสิ่งที่รู้สึกได้ทุกขณะ แม้จะดูเหมือนแตกต่างโดยเวลา แต่บุคคลก็รู้สึกได้ว่า ความคิดทั้งหลายมันอยู่ในตัวตนอันเดียวกัน

จากลักษณะดังกล่าวนี้ชี้ให้เห็นว่า สิ่งที่เรียกว่า จิต ในทัศนะของเจมส์ มีสภาพแตกต่างจากแนวคิดที่สำคัญ^๕ คือ แตกต่างจากทัศนะนักจิตวิญญาณที่ยืนยันว่า ในร่างกายมีสิ่งที่เป็นเนื้อสารคงที่ไม่เปลี่ยนแปลงอยู่ เรียกว่า วิญญาณ (Soul) เป็นอมตะ แม้ว่ามนุษย์ในโลกนี้จะมีการเวียนเกิดเวียนตาย แต่วิญญาณก็ยังคงมีอยู่อย่างนั้น อีกทั้งไม่เหมือนทัศนะวิจารณ์นิยมของคานท์ที่ประกาศว่า วิญญาณคือสิ่งที่ทำหน้าที่สังเคราะห์ทำให้ความรู้เป็นไปได้ และวิญญาณนี้ คานท์ ถือว่าเป็นสิ่งที่มีอยู่เหนือเวลาและความเปลี่ยนแปลงทั้งปวง วิญญาณเป็นอมตะ ทำที่สุดคือไม่เหมือนทัศนะเพทนาการนิยมของเดวิด ฮิวม์ ที่เห็นว่า วิญญาณเป็นเพียงชื่อเรียกกลุ่มประสบการณ์ทางประสาทสัมผัสหรือกลุ่มเพทนาการ เท่านั้น ไม่มีลักษณะที่แสดงถึงความสัมพันธ์เชิงเหตุผลของการสืบต่อ (สันตติ) หรือความมีตัวตนที่ถาวรแต่อย่างไร

พุทธปรัชญากล่าวถึงจิตว่าเป็นสภาวะไม่มีรูปลักษณะ ไม่สามารถจับต้องได้ เป็นสิ่งรับรู้อารมณ์ทั้งสุข ทุกข์ เฉย ๆ ปฏิเสธความเป็นวัตถุของจิต ส่วนแนวคิดเรื่องจิตของวิลเลียม เจมส์

^๕ ชัยวัฒน์ อัดพัฒน, ปรัชญาตะวันตกร่วมสมัย, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๓), หน้า ๕๔.

เชื่อว่า จิตเป็นสสารที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์ทางความคิด เป็นเนื้อสารเท่านั้น มีการพัฒนาเปรียบเหมือนการเจริญเติบโตของร่างกาย

จากประเด็นที่กล่าวมานี้ จิตในพุทธปรัชญาและจิตของวิลเลียม เจมส์ มีความแตกต่างในหลายประเด็น ด้วยแนวความคิดที่แตกต่าง ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาในประเด็นปัญหาของความแตกต่าง โดยนำเอาแนวคิดเรื่องจิตทั้งในพุทธปรัชญาและวิลเลียม เจมส์ มาเปรียบเทียบเพื่อให้เกิดความกระจ่างในความเหมือนและความแตกต่างต่อไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท

๑.๒.๒ เพื่อศึกษาแนวคิดเรื่องจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของวิลเลียม เจมส์

๑.๓ ขอบเขตของการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research) ศึกษาจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทเปรียบเทียบกับจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ โดยอาศัยข้อมูลที่เกี่ยวข้องทั้งพุทธปรัชญาและจิตของวิลเลียม เจมส์ จากแหล่งข้อมูล ดังต่อไปนี้

๑.๓.๑ ด้านเอกสาร

๑. ข้อมูลปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎกฉบับบาลีและภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย และจิตในผลงานของวิลเลียมเจมส์ เช่น ผลงานของ ดร.สุธรรม ชุตติยสกุล เขียนหนังสือเรื่อง “ปรัชญาเปรียบเทียบ” ได้กล่าวถึงทฤษฎีจิตของวิลเลียมเจมส์ และผลงานของสมพิศ ศรีประไพได้เขียนวิทยานิพนธ์ เรื่อง ประจักษ์นิยมแบบจิตของวิลเลียม เจมส์ โดยพูดถึงเกี่ยวกับจิตว่า นักประจักษ์นิยมส่วนมากเชื่อว่า ความมีอยู่แห่งจิตหรือการทำงานของ จิตเกิดจากการลอกเลียนแบบวัตถุ

๒. ข้อมูลทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี ฎีกาและอนุฎีกา ตำรา เอกสาร บทความ และเว็บไซต์

๓. งานวิจัย ผู้วิจัยมุ่งศึกษาเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งพุทธปรัชญาและจิตในปรัชญาของวิลเลียมเจมส์

๑.๓.๒ ด้านเนื้อหา

๑. แนวคิดเรื่องจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท

๒. แนวคิดเรื่องจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์

๓. เปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์

๑.๔ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

จิตในพุทธปรัชญาเถรวาท หมายถึง สภาพธรรม ในการรับรู้อารมณ์ที่เป็นไปตามกฎธรรมชาติเป็นนามธรรม

จิตของวิลเลียม เจมส์ หมายถึง ปรัชญาการณที่อยู่ที่เบื้องหลังความคิด เป็นเนื้อหาสามารถจับต้องได้ เป็นรูปธรรม

แนวคิดเรื่องจิต หมายถึง แนวคิดเรื่องจิตที่ปรากฏในพุทธปรัชญาเถรวาท เชื่อว่าจิตเป็นนามธรรม มีความเป็นไปที่เรียกว่า ธรรมชาติของจิต และจิตของวิลเลียม เจมส์ เชื่อว่า จิตเป็นวัตถุ ซึ่งเกิดจากการเลียนแบบวัตถุ

๑.๕ ทบทวนเอกสารและรายงานการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

มีหนังสือและเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ดังต่อไปนี้

สุธรรม ชุตัตย์สกุล เขียนหนังสือเรื่อง “ปรัชญาเปรียบเทียบ” ได้กล่าวถึงทฤษฎีจิตของวิลเลียม เจมส์ ในหลักจิตวิทยาสรุปได้ว่า กำลังความคิดของมนุษย์เราสามารถจะสร้างความเชื่อมโยงให้ติดต่อกัน ตามเวลาที่มีวิกฤติการณ์ทางวิญญาณ ในการสืบสวน ค้นคว้า เป็นหลักที่มีเหตุผลที่สุดของยุควิทยาศาสตร์ เพราะจะทำให้เรามีหลักฐานในการปฏิบัติที่ถาวรเกี่ยวกับประสบการณ์ทางศาสนาเพื่อพิสูจน์ภาวะจิตของคนเรา ทำความคิดให้ปรากฏเป็นรูปธรรมขึ้นได้

สมพิศ ศรีประไพ ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่องประจักษ์นิยมแบบจิต ของวิลเลียม เจมส์ โดยพูดเกี่ยวกับจิตว่า นักประจักษ์นิยมส่วนมากเชื่อว่า ความมีอยู่แห่งจิตหรือการทำงานของจิตเกิดจากการลอกเลียนแบบวัตถุ วัตถุนั้นเป็นต้นเหตุทำให้เกิดผัสสะขึ้นในตัวเรา จิตภาพต้องอ้างถึงสิ่งที่ผ่านมาแล้วเสมอ เพราะมันต้องเกิดจากประสบการณ์เท่านั้น แต่เจมส์กลับเชื่อว่า จิตภาพไม่ได้ลอกแบบวัตถุหรือความเป็นจริงแต่อย่างใด แต่ความหมายของจิตภาพ คือ ความคิด ซึ่งคำนี้

^๖ สุธรรม ชุตัตย์สกุล, ปรัชญาเปรียบเทียบ, (กรุงเทพมหานคร: จงเจริญการพิมพ์, ๒๕๔๕), หน้า

ยังขยายไปถึงการอ้างถึงความเป็นจริงในอนาคตได้ด้วย ซึ่งจะเห็นได้ในความรู้แบบมโนคติ ที่เราอาจสร้างความคิดขึ้นก่อน แล้วนำเราไปสู่ความจริงที่ประจักษ์ได้^๗

สุจินต์ บริหารวนเขตต์ ในหนังสือปรมัตถธรรมสังเขป จิตตสังเขปและภาคผนวก เนื้อหาโดยย่อกล่าวถึงพระอภิธรรมในเรื่องจิตปรมัตถ์คือ จิตทั้งหมด ๘๘ ประเภท หรือ ๑๒๑ ประเภท (โดยพิเศษ) และเจตสิกทั้งหมด ๕๒ ประเภทที่ทำงานร่วมกับจิต รวมทั้งให้ความหมายของ ภวังคจิตว่า ภวังคจิต คือกิจดำรงภพชาติ จิตที่ทำภวังคจิต ได้แก่ วิบากจิต ๑๕ ดวง คือวิบากจิตประเภทได้ทำปฏิสนธิจิต วิบากจิตประเภทเดียวกันนั้นก็เกิดขึ้นทำให้ภวังคจิตเกิดต่อจากปฏิสนธิจิตที่ดับไปแล้ว จนกว่าวิจิตจะเกิดขึ้นทางทวารหนึ่ง และเมื่อวิจิตทางทวารนั้นดับไปแล้ว ภวังคจิตก็เกิดสืบต่อทุกครั้งจนกว่าจะจุติ (ตาย) และเนื้อหายังถึงกล่าวถึงนิพพานที่มีจิตเป็นธรรมไม่มีกิเลสดับทุกข์ ไม่มีปัจจัยปรุงแต่งให้เกิดขึ้น ดังนั้น นิพพานจึงมีจิตที่ไม่เกิดดับ^๘

ระวี ภาวิไล ในหนังสืออภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่ เนื้อหาโดยย่อกล่าวถึงพระอภิธรรม และวิเคราะห์โลก และชีวิตตามแบบอภิธรรม ได้กล่าวถึง ภวังคจิต ว่า เป็นจิตทำหน้าที่เกิดดับสืบเนื่องเป็นพื้นฐานสภาพชีวิตในระดับหนึ่ง คือเป็นองค์ภพในขณะที่บุคคลหลับสนิทหรือหมดสติ จิตที่ทำหน้าที่ภวังคจิตจะเกิดดับสืบเนื่องกันไม่หยุด และอีกความหมายหนึ่งคือ เป็นองค์ของภพ หมายความว่า เป็นจิตที่เกิดดับสืบเนื่องกำหนดพื้นฐานของความเป็นอยู่ในภพนั้นนอกวิถีของจิต สรุปแล้วอภิธรรมเรียกว่าธรรมชาติโลกและชีวิตคือจิตรู้อารมณ์ (จิต หมายถึง ธรรมชาติฝ่ายรู้ และอารมณ์คือธรรมชาติฝ่ายที่ถูกรู้)^๙

เฉลิมเกียรติ ผิวนวล ในหนังสือจิตวิเคราะห์ของฟรอยด์ กล่าวถึงพลังทางจิตที่มีแรงขับเคลื่อนอยู่ ๓ ประการ คือ ๑) แรงขับทางเพศ ๒) การปกครองตัวเอง ๓) ความก้าวร้าว และกล่าวถึงฮิสทีเรีย (Hysteria) ที่มีความแปรปรวนของพฤติกรรมประเภทหนึ่งซึ่งมี อาการต่างๆที่ปรากฏทางจิตของผู้ป่วยเพราะว่าผู้ป่วยมีความฝังใจกับสภาพในอดีตที่สะท้อนจิตใจเกินกว่าที่จิตจะยอมรับในสภาพนั้นได้จึงทำให้เกิดพฤติกรรมผิดปกติ แต่นักจิตวิเคราะห์ห่มองว่าฮิสทีเรียเป็นโรคประสาทชนิดหนึ่งที่เกิดจากการขัดแย้งและการเก็บกดสะสม^{๑๐}

^๗ สมพิศ ศรีประไพ, วิเคราะห์ปัญหา “ประจักษ์นิยมแบบจัด” ของวิลเลียม เจมส์, **ปรัชญานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย : จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๐).

^๘ สุจินต์ บริหารวนเขตต์, **ปรมัตถธรรมจิตตสังเขปและภาคผนวก**, (กรุงเทพมหานคร: ชวนพิมพ์, ๒๕๓๖), หน้า ๑๕๐.

^๙ ระวี ภาวิไล, **อภิธรรมสำหรับคนรุ่นใหม่**, (กรุงเทพมหานคร: ดอกหญ้า, ๒๕๓๖), หน้า ๑๒.

^{๑๐} เฉลิมเกียรติ ผิวนวล, **จิตวิเคราะห์ของฟรอยด์**, (กรุงเทพมหานคร: เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๕), หน้า ๑๘๐-๑๘๒.

ภาณุวังโส (Dr.Thich Minh Chau) ในหนังสือจิตวิทยาเชิงพุทธ เนื้อหากล่าวถึงชีวิตที่ประกอบด้วยรูปหรือร่างกายและนามคือส่วนที่เป็นจิตที่มีความสามารถอยู่ ๔ ประการคือ ๑) ความรู้สึก ๒) ความทรงจำ ๓) การคิดปรุงแต่ง ๔) การรับรู้สิ่งต่างๆ และอธิบายถึงสภาพที่ทำให้เกิดทุกข์ สาเหตุของการเกิดทุกข์ การเวียนว่ายตายเกิด กฎแห่งกรรม ตลอดจนวิธีการทำให้ทุกข์ลดลง จนถึงการดับทุกข์ไปในที่สุด^{๑๑}

พระมหาราชเชนทร์ ฐมุกาโม (ชาตุจิน) ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่องการศึกษาเปรียบเทียบความจริงเรื่องจิตในพระพุทธศาสนากับจิตในปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ งานวิจัยนี้มีจุดหมายในการนำหลักคำสอนของพระพุทธศาสนาส่วนที่เป็นความจริงสูงสุดหรือปรมัตถธรรม โดยเฉพาะเรื่องวิญญูณที่แบ่งออกเป็น อกุศลจิต (จิตที่ชั่ว) กุศลจิต (จิตที่ดี) วิปากจิต (จิตที่เป็นผลของอกุศลจิตและกุศลจิต) และโลกุตตรจิต (จิตที่พัฒนาแล้ว)^{๑๒} ที่พระพุทธเจ้าได้สอนไว้ที่ปรากฏเป็นหลักฐานในคัมภีร์พระไตรปิฎก นำมาเสนอเป็นตัวหลัก แล้วนำทัศนะเรื่องจิตของนักปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณมาเปรียบเทียบ ตามที่มีผู้บันทึกหรือนิพนธ์ไว้ ซึ่งทำให้เห็นจุดเริ่มต้นของความคิดเรื่องจิตทางตะวันตกและตะวันออกมีความคล้ายคลึงกันเพียงใด รวมทั้งกระบวนการพัฒนาสู่ความสูงสุดด้วย โดยเฉพาะแนวคิดเรื่องจิตของตะวันตก มักจะเป็นไปในด้านอัตวิสัยมากกว่าปรวิสัย ซึ่งนำไปสู่การตอบปัญหาทางชีวิตและพฤติกรรมของมนุษย์ได้^{๑๓}

พระมหาวิโรจน์ วิโรจน์ ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง การเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องภวังคจิตในพุทธปรัชญากับอภิปรัชญาในพุทธปรัชญาโยคจาร มีเนื้อหาโดยย่อกล่าวถึงความหมายของภวังคจิตตามหลักอภิธรรมหมายถึงจิตที่เป็นพื้นอยู่ระหว่างปฏิสนธิกับจุติจิตแต่จิตมิได้เสวยอารมณ์ทางทวารทั้ง ๖ และบ่อเกิดของภวังคจิตที่เกิดจากกระบวนการการทำงานของจิตที่ทำหน้าที่เกิดดับอยู่ตลอดเวลาจนถึงลักษณะ และหน้าที่ของภวังคจิตโดยภวังคจิตจัดเป็นวิมุตตจิตคือจิตไม่ได้รับอารมณ์ใดๆ และมีลักษณะเป็นองค์แห่งภพ กล่าวโดยสรุป ภวังคจิตเป็นลักษณะของจิตที่เกิดอยู่ในส่วนเวลาที่ไม่มีการเสวยอารมณ์ทางทวารเป็นจิตที่อยู่นอกเหนือจากวิธีการรับรู้เชิง

^{๑๑} ภาณุวังโส (Dr. Thich Minh Chau), *จิตวิทยาพุทธ*, (กรุงเทพมหานคร: โหลทอง มาสเตอร์ปริ้นท์, ๒๕๔๕), หน้า ๗

^{๑๒} พระมหาราชเชนทร์ ฐมุกาโม, “การศึกษาเปรียบเทียบความจริงเรื่องจิตในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับจิตในปรัชญาตะวันตกสมัยโบราณ”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๗), หน้า ๑๒๐.

ประจักษ์ และเป็นส่วนหนึ่งในภาวะแห่งชีวิตหรือเป็นจิตพื้นฐานของชีวิตที่เก็บบุญ บาปของสัตว์ไปเกิดใหม่และมีความสัมพันธ์ระหว่างการทำงานของวิจิตรด้วย”^{๓๓}

พระมหามงคลกานต์ จิตฺตมโม ได้แสดงทัศนะความคิดเรื่องจิตของวิลเลียม เจมส์ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความจริงเรื่องจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ ว่า แนวความคิดเรื่องจิตของเจมส์ทั้งในหนังสือว่าด้วย “ระเบียบแห่งจิตวิทยา” ซึ่งเป็นงานเขียนเกี่ยวกับจิตโดยตรงของเจมส์แล้ว พบว่า นิยามคำว่า “จิต” ของเจมส์นั้นไม่ได้หมายถึงจิตที่เป็นวิญญาณอย่างเดิยว แต่มีคำที่เป็นไวพจน์อยู่หลายคำ เช่นคำว่า เจตจำนง เจตนา และเพทนาการ เป็นต้น และภาวะของจิตก็เป็นผลให้เกิดการกระทำที่สมเหตุสมผล เป็นสิ่งที่ยืนยันความมีอยู่แห่งจิตได้เป็นอย่างดี ประเด็นเรื่องลักษณะและการดำรงอยู่ของจิตนั้น จิตดำเนินต่อกันไปเป็นกระแสแห่งพฤติกรรม มีการเกิดขึ้น ตั้งอยู่ ดับไป เป็นวัฏจักร ในประเด็นเรื่องการหลุดพ้นของเจมส์นั้น ผู้วิจัยพบว่า เจมส์เน้นเรื่องการปฏิบัติที่สมเหตุสมผลในชีวิตประจำวัน โดยเน้นที่การทำลายความเห็นแก่ตัว มากกว่าการบำเพ็ญเพียรทางจิตเพื่อหลุดพ้นจากกิเลส และเข้าสู่พระนิพพานเหมือนศาสนาพุทธ แต่เจมส์เน้นความสุข การทำลายทิฐิและความเห็นแก่ตัว เพื่อให้เกิดสันติสุขที่แท้จริงในโลก”^{๓๔}

พระมหาสุภวัฒน์ ชุตินฺนุโต ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเปรียบเทียบ แนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ในทรรสนะของพุทธปรัชญาเถรวาทกับซิกมันด์ฟรอยด์ เนื้อหาโดยย่อเป็นการอธิบายถึงพฤติกรรมในพระพุทธรูปปรัชญาเถรวาทที่มีการแสดงทาง กาย วาจา เพราะสืบเนื่องมาจากจิตที่อยู่ภายในที่เป็นตัวกำหนดวิถีทางของการดำเนินชีวิตในปัจจุบันและอนาคตโดยที่พฤติกรรมแสดงออกนั้นเป็นการทำงานแบบลูกโซ่หมายความว่าพฤติกรรมในอดีตย่อมส่งผลต่อพฤติกรรมในปัจจุบันและพฤติกรรมในอนาคต ซึ่งจะวนเวียนอยู่เช่นนี้ตราบใดที่บุคคลนั้นยังมีกิเลสที่จะนำไปสู่ความทุกข์และความสุขทางใจได้ ส่วนพฤติกรรมในทรรสนะของฟรอยด์เป็นพฤติกรรมที่แสดงออกทางกายภาพทั้งหมดหมายถึงบุคคลนั้นมีความสัมพันธ์กับบุคคลและสิ่งแวดล้อมที่ทั้งดีและไม่ดีพฤติกรรมเหล่านี้ ฟรอยด์ให้ความสำคัญอยู่ ๒ ส่วนคือ ๑) โครงสร้าง

^{๓๓} พระมหาวิโรจน์ วิโรจโน , “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องภวังคจิตในพุทธปรัชญากับอภิปรัชญาในพุทธปรัชญาโยคจาร”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย), ๒๕๔๕, หน้า บทคัดย่อ.

^{๓๔} พระมหามงคลกานต์ จิตฺตมโม, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความจริงเรื่องจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (สาขาวิชาปรัชญา บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๕), หน้า บทคัดย่อ.

ทางจิตได้สำนึก ๒) แรงขับพื้นฐาน จะเห็นได้ว่าพฤติกรรมของมนุษย์ในสังคมถ้ามีการประพฤติดีที่ไปตามทำนองคลองธรรมก็ย่อมมีประโยชน์ต่อชีวิตของตนเอง และสังคม^{๙๕}

นางลัคน์วดี ปาละรัตน์ ได้เขียนวิทยานิพนธ์เรื่อง ญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาท เป็นประสบการณ์นิยมหรือไม่ งานวิจัยนี้มีจุดมุ่งหมายในการพิจารณาหลักปรัชญาของ วิลเลียม เจมส์ว่า เป็นประสบการณ์นิยมหรือไม่ ซึ่งได้พูดถึงเรื่องจิตไว้ด้วยว่า ทฤษฎีหรือจิต หรือความคิดของมนุษย์นั้น มีไว้เพื่อแก้ปัญหา มนุษย์คิดทฤษฎีต่าง ๆ ไว้เพื่อที่จะแก้ปัญหาในชีวิตประจำวันที่ประสบอยู่ การคิดแบบนี้เป็นการคิดตีความโดยมุ่งหมายที่ผลหรือความสำเร็จอันจะเกิดขึ้นจากการนำความคิดไปปฏิบัติให้เกิดผลจริงขึ้นมา เพราะฉะนั้นการนำไปปฏิบัติก็คือกระแสหรือสายธารของความคิดที่จับต้องและพิสูจน์ได้นั่นเอง^{๙๖}

นางสมถวิล ธนวิทยาพล ในงานวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องจิตในพระสูตรตันตปิฎก เนื้อหาโดยย่อเป็นการอธิบายถึงจิตในพระสูตรตันตปิฎก จิตในพระไตรปิฎก มีสาระสำคัญคือมีสภาวะธรรมอย่างเดียวกันคือจิต และการทำงานของจิตในลักษณะเป็นธรรมชาติที่มีการเกิดดับสืบต่อกันไปตลอดเวลา รวมทั้งกล่าวถึงการแบ่งจิตออกเป็นระดับหรือภูมิ ๔ คือ กามาวจรภูมิ รูปาวจรภูมิ อรูปาวจรภูมิ และโลกุตตรภูมิ ตลอดจนการวิเคราะห์เปรียบเทียบจิตในพระสูตรตันตปิฎก และจิตในพระอภิธรรมปิฎกได้กล่าวถึงภวังคจิตว่า ภวังคจิตมี ๓ ดวง คือขณะจิตดวงที่ ๑) อติตถังคจิต เป็นจิตที่กระทบกับอารมณ์คือสิ่งที่สัมผัส เป็นจิตที่เกิดดับๆ และรักษาภพชาติเรียกว่า อติตถังคจิต หมายความว่าจิตนั้นทำหน้าที่รับอารมณ์เก่าที่เคยได้รับรู้ แต่ถ้าไม่มีอารมณ์มากระทบจิตก็ยังคงรักษาอารมณ์เก่าเป็นภวังคจิตอยู่ต่อไป เหมือนคนนอนหลับสนิทมีคนมาปลุกยังไม่รู้สึกตัวว่าถูกปลุก ขณะจิตดวงที่ ๒) ภังคจิต เป็นภวังคจิตที่เกิดต่อจากอติตถังคจิตเพียงแต่จิตไหวตัว ขณะจิตดวงที่ ๓) ภังคจิต เป็นภวังคจิตที่เริ่มตัดขาดจากอารมณ์เก่าเพราะอารมณ์ใหม่สรุปเนื้อหาทั้งหมดเป็นเรื่องจิตที่มีอยู่ในคัมภีร์ทั้งสองมีนัยตรงกันและแตกต่างกันในรายละเอียดปลีกย่อยเท่านั้น^{๙๗}

^{๙๕} พระมหาสุวณฺโณ ชุตินฺธโร, “การศึกษาเปรียบเทียบแนวความคิดเรื่องพฤติกรรมของมนุษย์ในพุทธปรัชญากับซิกมันด์ ฟรอยด์”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

^{๙๖} ลัคน์วดี ปาละรัตน์, ญาณวิทยาในพุทธปรัชญาเถรวาทเป็นประสบการณ์นิยมหรือไม่, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (กรุงเทพมหานคร: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๓๖), หน้า ๒๕.

^{๙๗} สมถวิล ธนวิทยาพล, “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ความคิดเรื่องจิตในพระสูตรตันตปิฎก”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๘).

จากประเด็นที่ได้กล่าวมานี้ สรุปได้ว่า จิตในพุทธปรัชญาเป็นนามธรรม เป็นธรรมชาติ ที่มีอยู่จริง ทำหน้าที่รับรู้อารมณ์มีเจตสิกเป็นอารมณ์ที่แสดงออกมาในอาการต่าง ๆ ไม่ว่าจะเป็นสุข ทุกข์ ล้วนเกิดขึ้นมาจากการปรุงแต่งของจิต โดยมีเจตสิกเป็นอารมณ์เกิดขึ้นเป็นองค์ประกอบหรือเกิดขึ้นพร้อมเดียวกับจิตที่เกิดขึ้นในขณะนั้น ส่วนจิตตามแนวคิดของเจมส์ เชื่อว่า จิตเนื้อสาร หรือ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นหลังแนวความคิด

จากทฤษฎีทั้งหมดได้กล่าวถึงที่ปรากฏในงานวิจัยที่ยกมานี้ กล่าวถึงจิตว่า คือ ธรรมชาติชนิดหนึ่ง ซึ่งมีทั้งการรับรู้อารมณ์ การปรุงแต่ง ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบที่จะมากระทบทางอายตนะว่าจะมีลักษณะเช่นไร การรับรู้อารมณ์ของจิตจะต้องมีองค์ประกอบ เพื่อให้เกิดการปรุงแต่ง การรับรู้ อันหมายถึงธรรมชาติของจิตที่จะต้องมีการรับรู้และปรุงแต่งอยู่ตลอดเวลา จากประเด็นที่กล่าวมานี้ สามารถเห็นความเหมือนและความแตกต่างของจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาเรื่องจิตของวิลเลียม เจมส์ จากทั้งหมดที่กล่าวมานี้ จึงเป็นประเด็นทำให้ผู้วิจัยเกิดความสนใจ และสงสัยในเรื่องของจิต ทั้งด้านความเหมือนและแตกต่างในเรื่องจิตของพุทธปรัชญาและวิลเลียม เจมส์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจมากขึ้น ผู้วิจัยจึงศึกษาให้เกิดความกระจ่าง คือ แนวคิดเรื่องจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท แนวคิดเรื่องจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ และเปรียบเทียบแนวคิดเรื่องจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ เพื่อตอบข้อสงสัย และเป็นประโยชน์แก่ผู้สนใจในเรื่องจิตต่อไป

๑.๖ วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ (Documentary Research) โดยมีขั้นตอนดังต่อไปนี้

๑. รวบรวมเอกสารชั้นปฐมภูมิ ได้แก่ พระไตรปิฎก และผลงานของวิลเลียม เจมส์
๒. เอกสารชั้นทุติยภูมิ ได้แก่ วรรณคดี ปกรณวิเสส งานวิจัย หนังสือ และบทความที่เกี่ยวข้อง
๓. วิเคราะห์ข้อมูลที่เกี่ยวข้องและนำมาเพื่อศึกษาเปรียบเทียบ
๔. สรุปผลของการศึกษา
๕. นำเสนอผลการวิจัย

๑.๗ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับจากการวิจัย

- ๑.๗.๑ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องจิตในพุทธปรัชญาเถรวาท
- ๑.๗.๒ ทำให้ทราบแนวคิดเรื่องจิตในปรัชญาของวิลเลียม เจมส์

๑.๗.๓ ได้องค์ความรู้แนวคิดเรื่องจิตในพุทธปรัชญาเถรวาทกับปรัชญาของวิลเลียม เจมส์ ด้านความเหมือนและความแตกต่าง

๑.๘ กรอบแนวความคิด

